

## Studie

Raluca Mureşan

La question de la « ville-résidence », « ville-capitale » et « ville de couronnement » dans la Hongrie de Marie-Thérèse et le projet d'extension de la ville de Presbourg des années 1774-1779

"Residential City", "Capital City", "Coronation City" in the Kingdom of Hungary during the Reign of Maria Theresa and the Project for Pressburg's (Bratislava) Urban Expansion between 1774-1779

Milena Lenderová

Vzdělanostní struktury, společenský a kulturní život v pevnostním městě: příklad Hradce Králové na přelomu 18. a 19. století

Educational Structures, Social and Cultural Life in a Fortress Town: Hradec Králové at the Turn of the 18<sup>th</sup> and 19<sup>th</sup> Centuries

Pavel Suchánek

Organisationswandel bei den bürgerlichen Brüner Künstler im 18. Jahrhundert  
Changes in the Organization of Artists in Brno in the 18<sup>th</sup> Century

Ludmila Sulítková

Omezování autonomie královských měst od 17. století do poloviny 18. století na příkladu Brna

Limiting the Autonomy of Royal Cities from the 17<sup>th</sup> Century to the Mid-18<sup>th</sup> Century - the Example of Brno

Jana Vojtíšková

Z dosavadního výzkumu městských kanceláří v Čechách v době 18. století (zejména na příkladu vybraných východočeských královských věnných měst)

From the Current Research into Municipal Offices in 18<sup>th</sup> Century Bohemia - the Example of Selected East Bohemian Royal Dowry Towns

Pavla Slavičková

Proměny městského účetnictví mezi 18. a 19. stoletím

Changes in Urban Accounting between the 18<sup>th</sup> and 19<sup>th</sup> Centuries

## Recenze a zprávy

Dominik Collet: Die doppelte Katastrophe (Jarmila Burianová)

Ere Nokkala: From Natural Law to Political Economy (Jiří Hrbek)

Élisabeth Badinter: Le pouvoir au féminin (Milena Lenderová)

Michael Hochedlinger - Martin Krenn - Simon Peter Terzer: Verzeichnis der Familienarchive und persönlichen Schriftennachlässe zur österreichischen Geschichte (Petr Maťa)

# CORNOVA

ROČNÍK 10 – 1/2020



REVUE ČESKÉ SPOLEČNOSTI PRO VÝZKUM 18. STOLETÍ

ISSN 1804-6963



9 771804 698007

## Cornova

Revue České společnosti pro výzkum 18. století

10. ročník, č. 1, 2020

**Výkonný redaktor** Josef Táborský

**Redakční rada** Veronika Čapská, Marie-Elizabeth Ducreux, Josef Fulka, Martina Ondo Grečenková, Christine Haug, Jiří Hrbek, Eva Kowalská, Jiří Kubeš, Hedvika Kuchařová, Christine Lebeau, Claire Madl, Tomáš Malý, Marc Niubo (zástupce předsedy), Miroslav Novotný, Taťána Petrasová, Marie Ryantová, Václav Smyčka, Rudolf Svoboda, Daniela Tinková, Dušan Uhlíř, Michael Wögerbauer (předseda), Jan Zdichynec

**Vydaly** Česká společnost pro výzkum 18. století, Šárecká 57, CZ - 160 00 Praha 6, IČO: 69061670  
 a Ústav pro českou literaturu AV ČR, v. v. i., Na Florenci 3, CZ - 110 00 Praha 1, IČO: 68378068,  
 v červnu 2020

**O časopise** [www.ucl.cas.cz/cornova](http://www.ucl.cas.cz/cornova)

**Adresa** ÚČL AV ČR, Na Florenci 3/1420, CZ - 110 00 Praha 1

**Kontakt** cornova18@gmail.com

**Grafická úprava a sazba** Stará škola (staraskola.net)

**Tisk** Tiskárna PROTISK, s. r. o., České Budějovice

**Vychází dvakrát ročně**

**Cena 200 Kč**

**ISSN** 18046983

**Registrační číslo MK ČR** E 19213

**Vychází s podporou Akademie věd ČR**

## Obsah

### Studie

Raluca Mureşan / 7

La question de la « ville-résidence », « ville-capitale » et « ville de couronnement » dans la Hongrie de Marie-Thérèse et le projet d'extension de la ville de Presbourg des années 1774-1779

"Residential City", "Capital City", "Coronation City" in the Kingdom of Hungary during the Reign of Maria Theresa and the Project for Pressburg's (Bratislava) Urban Expansion between 1774-1779

Milena Lenderová / 27

Vzdělanostní struktury, společenský a kulturní život v pevnostním městě: příklad Hradce Králové na přelomu 18. a 19. století

Educational Structures, Social and Cultural Life in a Fortress Town: Hradec Králové at the Turn of the 18<sup>th</sup> and 19<sup>th</sup> Centuries

Pavel Suchánek / 43

Organisationswandel bei den bürgerlichen Brünnener Künstlern im 18. Jahrhundert  
 Changes in the Organization of Artists in Brno in the 18<sup>th</sup> Century

Ludmila Sulitková / 59

Omezování autonomie královských měst od 17. století do poloviny 18. století na příkladu Brna

Limiting the Autonomy of Royal Cities from the 17<sup>th</sup> Century to the Mid-18<sup>th</sup> Century - the Example of Brno

Jana Vojtíšková / 71

Z dosavadního výzkumu městských kanceláří v Čechách v době 18. století (zejména na příkladu vybraných východočeských královských věnných měst)

From the Current Research into Municipal Offices in 18<sup>th</sup> Century Bohemia - the Example of Selected East Bohemian Royal Dowry Towns

Pavla Slavíčková / 85

Proměny městského účetnictví mezi 18. a 19. stoletím

Changes in Urban Accounting between the 18<sup>th</sup> and 19<sup>th</sup> Centuries

### Recenze a zprávy

Dominik Collet: Die doppelte Katastrophe (Jarmila Burianová) / 97

Ere Nokkala: From Natural Law to Political Economy (Jiří Hrbek) / 100

Élisabeth Badinter: Le pouvoir au féminin (Milena Lenderová) / 104

Jana Vojtíšková

## Z dosavadního výzkumu městských kancelářů v Čechách v době 18. století (zejména na příkladu vybraných východočeských královských věnných měst)

**From the Current Research into Municipal Offices in 18<sup>th</sup> Century Bohemia –  
the Example of Selected East Bohemian Royal Dowry Towns**

■ **Abstract:** Using the example of several royal dowry towns, this article examines the transformation in the practices of town offices in 18th century Bohemia – an important milestone in the field of study under consideration. In earlier times, the sophistication of some town offices – the quality and extent of their official agenda; the number and expertise of their staff – was, as a provisional study of the sources indicates, a reflection of the cultural and economic development as well as the population of the city in question. Each town office had its own individual character, the study of which can provide important insights into the history of our towns.

Research into town offices is still in its early stages, as numerous case studies must be undertaken before any solid conclusions can be reached. Yet it is already clear that at the beginning of the 18th century town offices, which can be seen as an extension of city administrations, started implementing changes aimed at unification, especially in the areas of official competences and organizational structure. The process reached its peak as part of a wider conception of judicial reform, which in our towns manifested itself in the so-called regulation of municipalities. In the case of Hradec Králové it is clear these changes must have taken place with a certain continuity of personnel, and that this regional centre had difficulty filling some posts. The task remains for researchers of 18th century history to establish whether and to what extent Bohemian towns were able to fulfil the demands of the reform. The limits imposed on the number of county courts in the 1750s and 1760s is itself an indication that a number of towns were unable to meet all the requirements of the new dispensation.

The transformation of the town offices certainly did not occur without external intervention. But pre-existing mechanisms were also at play in the process, as even after such interventions the offices' performance depended on the quality of the individuals who worked there. They accrued their life and work experience within a particular environment that modified their personalities in multiple ways. We may therefore assume that future research will also discover sympathisers who lent their support to the incoming reforms. Working conditions were another important factor, with officials complaining of overwork in the years following the introduction of the regulation of municipalities. This too might over time have affected the quality of their work. On the other hand it should be said that even before the reforms, towns had in times of need taken on new staff (e.g. temporary teaching assistants in schools), with the main aim of serving the town's long-term interests. State interventions and ballooning agendas, however, began to upset this (approximate) balance, until a new division of towns was decreed, this time into three categories based on size and wealth. The result was an across-the-board unification, especially in the areas of official competences and organizational structure. Here too there is plenty of room for further research to fill out our knowledge of the 18th century town environment.

■ **Keywords:** Kingdom of Bohemia; 18<sup>th</sup> century; town office; official documents; reforms; municipal administration

■ **Klíčová slova:** České království; 18. století; městská kancelář; úřední písemnosti; reformy; městská správa

■ **Kontakt:** Katedra pomocných věd historických a archivnictví, Filozofická fakulta, Univerzita Hradec Králové – jana.vojtiskova@uhk.cz

## Úvod

Jak prozatím dokládá výzkum středověkých a raně novověkých městských kanceláří, vyspělost určité z nich – kvalita a rozsah její úřední agendy a počet a specializace jejího kancelářského personálu – se odvíjela od kulturní a hospodářské vyspělosti příslušného města a též od počtu jeho obyvatel.<sup>1</sup> Tato přímá úměrnost, která se oslabuje s příchodem 18. století, v sobě skrývá obrovský badatelský potenciál, který může do budoucna významně přispět v rámci interdisciplinárně laděných výzkumů k dalšímu poznání našich středověkých a raně novověkých měst, a to i v případě torzovitě dochovaných archivních fondů. Při adekvátní aplikaci diplomatické metody lze totiž získávat důležité informace o chodu našich měst i ze soliterně dochovaných pramenů úřední proveniencí. Prozatím nejsystematičtěji to bylo prokázáno v případě Hradce Králové,<sup>2</sup> jehož archivní fond je pro období do roku 1800 velmi torzovitý.<sup>3</sup>

Předkládaný příspěvek se zaměřuje zejména na příkladu několika vybraných královských věnných měst,<sup>4</sup> jmenovitě Hradce Králové, Jaroměře a Poličky, na přehled nejvýraznějších zásahů do chodu městských kanceláří v Čechách v období 18. století, které je možno vnímat jako dobu pozvolného přechodu k novému způsobu organizace městského úřadování, a to zvláště v rovině úředních kompetencí a skladbě úředních postů. V souvislosti s tématem bienále Osvícení měšťanů v osvíceném státě? se též budeme zabírat otázkou, zda lze hovořit o osvícenosti měšťanů, kteří byli přímými účastníky těchto změn, jež v Čechách způsobovaly postupnou ztrátu individuálního charakteru městských kanceláří.<sup>5</sup>

## Přehled dosavadního bádání v oblasti městské diplomatiky 18. století

Nejprve stručně shrňme stav dosavadního bádání ve sledované oblasti. Zatímco starším obdobím vývoje našich městských kanceláří začala být věnována pozornost, byť nesystematická, od počátku 20. století,<sup>6</sup> přelomové 18. století upoutalo městské diplomatiky

<sup>1</sup> K tématu Jana VOJTÍŠKOVÁ, *Středověké a raně novověké městské kanceláře: široké téma pro široké využití*, Sborník archivních prací (dále SAP) 68/1, 2018, s. 58–93, kde jsou i odkazy na další literaturu k tématu.

<sup>2</sup> Srov. dále.

<sup>3</sup> K tomu naposledy souhrnně Jana VOJTÍŠKOVÁ, *Úvod*, in: Jana Vojtíšková – Vít Šebesta, (Králové)hradecké městské kanceláře do roku 1620, Hradec Králové – Ústí nad Orlicí 2013, s. 7–14.

<sup>4</sup> Města patřící v minulosti českým královnám, tzv. královská věnná města (stabilněji Hradec Králové, Chrudim, Vysoké Mýto, Polička, Jaroměř, Dvůr Králové, Trutnov, Nový Bydžov, Mělník), jsou z řady pohledů zvláštní kategorií mezi českými historickými městy. Až na Mělník tvoří specifickou geografickou enklávu na východě Čech. Instituce se začala utvářet počátkem 14. století a prošla složitým vývojem. Věnná města se stala zdrojem příjmů královen a v případě středověkého Hradce a Mělníka na čas sídlem několika z nich. De iure instituce věnných měst zanikla až roku 1918. Základní informace o instituci v období středověku a raného novověku poskytuje Jan KILLÁN (ed.), *Věnná města za třicetileté války a jejich poválečná obnova. Sborník příspěvků z konference konané v Mělníce ve dnech 4–5. května 2004*, Mělník 2004.

<sup>5</sup> Studie vznikla v rámci projektu NAKI II *Věnná města českých královen (Živá součást historického vědomí a její podpora nástroji historické geografie, virtuální reality a kyberprostoru)*, č. projektu DG-18Po2OVV015. <https://www.kralovskavennamesta.cz/>, cit. 29. 4. 2020.

<sup>6</sup> K tématu viz Jana VOJTÍŠKOVÁ, *Stav a perspektivy výzkumu městské diplomatiky 17. – 18. století v České republice*, *Studia historica Brunensia*, řada historická (C), v tisku.

až ve druhé polovině 20. století. Přislíbem nových výzkumných směrů byly v 60. letech tři studie. Pionýrským se stal výzkum Lidmily Dědkové, která se soustředila na organizaci a písemnosti regulovaného magistrátu v Litomyšli, tedy příkladně zachytila podobu městského úřadování po skončení nejpronikavější vlny reformem.<sup>7</sup> Její poznatky doplnil Stanislav Polák, který přiblížil pro dobu 18. století proces vyřizování spisu v městské kanceláři na příkladu Příbrami.<sup>8</sup> Jiří Čarek a Bořivoj Lůžek se zaměřili na terminologickou problematiku a sledovali názvosloví městských knih v oblasti severozápadních Čech, a to až do josefínských reformem.<sup>9</sup> Ani tato často citovaná práce prozatím bohužel nemá paralelu v dalších regionech České republiky. Shrnutím tehdejšího poznání, především poznatků výše uváděných prací, ale též osobních badatelských zkušeností byla kapitola o městské diplomacie v letech 1526–1848 od Jindřicha Růžičky, která i po více než čtyřech dekádách zůstává v rámci vysokoškolských skript Česká diplomatika do r. 1848 základním učebním textem při výuce raně novověké a novověké městské diplomatiky.<sup>10</sup>

V dalších letech výzkum ustrnul a znovu se začaly práce orientované na diplomatiku 18. století soustavněji objevovat až v polistopadové éře. Přehledovou studii předložil Antonín Mařík, který přiblížil vývoj karlovarské městské správy, tamních písařů a archivu, čímž se zaměřil podrobněji i na 18. století a poskytl řadu srovnávacího materiálu, v jehož rámci jsou úřední písemnosti vzpomínány s kompetencemi správních orgánů. Systematický výklad o vyhotovovaných a vedených písemnostech ovšem schází.<sup>11</sup> Důležitou studii zpracoval Zdeněk Martínek, který komplexně sledoval problematiku profesionalizace městského úřednictva na příkladu Pelhřimova 18. století. Jeho studie, byť není rozsáhlá, může být v řadě ohledů vzorovou pro další výzkumy.<sup>12</sup> Vývoj městských knih předmagistrátního období na příkladu Úterý, poddanského městečka tepelského kláštera, přiblížil Karel Waska; dotkl se tak i období 18. století a přispěl dílčím způsobem k poznatkům o městských kancelářích poddanských měst, jimž je věnována oproti královským městům prozatím menší pozornost.<sup>13</sup> Proto je vítaným příspěvkem i studie Daniely Coganové, jež se zabývala peckovským purkmistrovským úřadem a jeho kanceláři v letech 1627–1782, kdy byla Pecka poddanským městečkem kartuziánů. Našemu tématu vyhovuje, že je práce zaměřena zejména na 18. století.<sup>14</sup>

<sup>7</sup> Lidmila DĚDKOVÁ, *Organizace a písemnosti regulovaného magistrátu v Litomyšli*, SAP 13/2, 1963, s. 205–240.

<sup>8</sup> Stanislav POLÁK, *Vyřizování spisu v městské kanceláři v Příbrami před regulací magistrátu a po ní*, Archivní časopis 16/1, 1966, s. 26–37.

<sup>9</sup> Jiří ČAREK – Bořivoj LŮŽEK, *Názvosloví městských knih v severozápadních Čechách*, SAP 18/2, 1968, s. 452–477.

<sup>10</sup> Jindřich RŮŽIČKA, *Městská správa a její písemnosti v l. 1526–1848*, in: Jindřich Šebánek – Zdeněk Fiála – Zdeňka Hledíková (edd.), *Česká diplomatika do r. 1848*, Praha 1971, s. 292–305.

<sup>11</sup> Antonín MAŘÍK, *Správa města, písaři a archiv Karlových Varů*, SAP 48/1, 1998, s. 105–187.

<sup>12</sup> Zdeněk MARTÍNEK, *Měšťan – duchovní – úředník. Služba a povolání (1). Profesionalizace úřednictva a kancelář města Pelhřimova v 18. století*, in: Zdeněk Hojda – Hana Pátková (edd.), *Pragmatické písemnosti v kontextu právním a správním*, Praha 2008, s. 345–366.

<sup>13</sup> Karel WASKA, *Knihy předmagistrátního období v registraturách malých měst na příkladu Úterý*, Acta Universitatis Carolinae – Philosophica et historica 1–2, Z pomocných věd historických XVI, 2002, s. 113–121.

<sup>14</sup> Daniela COGANOVÁ, *Působnost peckovského purkmistrovského úřadu a jeho kanceláře za kartuziánů v letech 1627–1782*, Z Českého ráje a Podkrkonoší 23, 2010, s. 11–30.



Z uvedeného přehledu badatelských počinů vyplývá, že je u nás prozatím výzkum městských kancelářů 18. století realizován fragmentárně a spíše vzácně. Jednou z možných a novátorských koncepcí, využívající poznatků městské diplomatiky, je interdisciplinárně laděný výzkum středověkého a raně novověkého urbánního prostředí, které je nahlíženo napříč stoletími i optikou vyspělosti městských kancelářů, jak již bylo uvedeno výše. Příkladně jsem to doložila na výzkumu Hradce Králové, jehož nedávno publikovaná syntéza městských dějin vznikala i s využitím poznatků z oblasti městské diplomatiky.<sup>15</sup> Nejnověji jsem závěry ze studia městské kancelářské praxe aplikovala při výzkumu královského věnného města Jaroměře a jeho městského panství; opět se ve výsledku jednalo o interdisciplinárně laděný výzkum, jenž kombinací poznatků přinesl řadu nových informací o tomto východočeském městě, nacházejícím se na významné obchodní cestě u soutoku (tehdy) dvou řek, zvláště tedy o historickogeografických faktorech ovlivňujících zcela zásadním způsobem v době středověku a raného novověku jeho vývoj. Dlouhodobá hospodářská, kulturní i demografická podprůměrnost města, zapříčiněná výběrem nevelkého skalnatého ostrohu pro město v hradbách (v reálu bylo tvořeno pouze náměstím ulicového typu), byla názorně dokumentována i podprůměrností vyspělosti kancelářské praxe, kterou zosobňoval převážně jen jeden radní písař, a to ještě v 18. století, jak též doložíme níže.<sup>16</sup> Aktuálně je výzkum rozpracován pro potřeby připravovaného 31. svazku Historického atlasu měst České republiky, věnovaného právě Jaroměři.<sup>17</sup>

### **Zásahy zeměpanských úřadů 18. století do fungování městských kancelářů v Čechách**

V následujícím přehledu se zaměříme na nejvýznamnější zásahy do fungování městské správy a v této souvislosti i do fungování městských kancelářských zařízení, která je v době středověku a raného novověku možno pomyslně vnímat jako prodloužené ruce městských správních orgánů. Radní písaři, zaměříme-li se na ně (v rámci městské správy mohli totiž fungovat např. písaři specializující se na finanční a hospodářskou agendu),<sup>18</sup> byli primárně těmi, kteří po staletí zajišťovali právní kontinuitu v městském prostředí, a to nejen díky nabyté úřední praxi, ale v případě některých písařů též díky absolvovanému univerzitnímu vzdělání, jež však dlouho nebylo podmínkou. Městská rada, jejíž představitelé zasedali i na městském soudě, bývala tvořena laiky (spíše výjimečně univerzitně vzdělanými osobami, např. bývalými radními písaři), u nichž se poprvé v 18. století začalo vyžadovat právní vzdělání, jak se ještě zmíníme níže. Byl

<sup>15</sup> Jana VOJTÍŠKOVÁ, *Město v době předbělohorské: od prosperity k pozvolnému nástupu úpadku (1526–1618/1620); Ve víru třicetileté války (1618–1648); Poválečná obroda: konsolidace městských poměrů a utváření nových církevních struktur (1648–1740); Město v době tereziánských a josefínských reforem (1740–1790)*, in: Hradec Králové, Praha 2017, zvl. s. 158–161, 203–205, 229–232, 287–289.

<sup>16</sup> Jana VOJTÍŠKOVÁ, *Královské věnné město Jaroměř a jeho panství v době předbělohorské (historickogeografické aspekty problematiky)*, *Historická geografie* 45/2, 2019, s. 239–261.

<sup>17</sup> *Historický atlas měst České republiky XXXI. Jaroměř*, v tisku. Aktuálně je realizován výzkum královského věnného města Vysokého Mýta (jeho Historický atlas města vyjde v roce 2021).

<sup>18</sup> K tématu srov. příspěvek Pavly Slavíčkové.

to ovšem proces dlouhodobý, završený až rozsáhlou soudní reformou Josefa II., jejíž součástí byla i tzv. regulace magistrátů, tedy městských úřadů, u nichž se tohoto pojmu začalo systematictější používat právě v 18. století. To jsme se však dostali až k samotnému vyvrcholení reformních snah aplikovaných v městském prostředí. Sledujme proto danou problematiku od jejich počátků.

Prudké společenské změny pobělohorského období podpořily proces utváření (staro) nových komunikačních toků, jejichž součástí byla v přímé linii i královská města. Svou pozici totiž v Čechách posílily nejen zeměpanské úřady (místodržitelství, česká komora a apelační soud),<sup>19</sup> ale pozvolna i úřady krajské, které ve vztahu ke královským městům nabývaly na úkor podkomořích (králova i královnina) na významu. Zcela byly krajské úřady postátněny v roce 1751.<sup>20</sup>

Uvedené společenské změny se začaly postupně promítat i do vnější a vnitřní podoby vyhotovovaných písemností u nadřízených úřadů, které je odesílaly městům, aby se zvyšoval dohled státu. Písařský personál městských kanceláří proto nejrůznější instrukce a nařízení, jež jsou z pohledu dnešního badatele mnohdy velmi obtížně zařaditelné do základních diplomatických kategorií, shromažďoval a ve formě určitého výběru je nechával vázat do podoby pomocných kancelářských knih.<sup>21</sup> V nejednom případě též nacházíme opisy obsahově nejvýznamnějších doručených písemností ve vedených pamětních knihách raně novověkého typu. Dohled státu je tak např. zřejmý z opisu výtky z roku 1698 od tehdejšího viceprezidenta apelačního soudu Ignatia Carola von Sternberga,<sup>22</sup> aby Hradečtí v městských knihách, konkrétně se jednalo o knihy kšaftů, „napříště lepší pořádek zachovávali.“<sup>23</sup> Prach tak pomyslně zavál vyspělost, kterou hradecká městská kancelář v kontextu dobové kancelářské praxe vykazovala o sto let dříve, kdy přední písař Václav Plácel z Elbinku († 1604) patřil mezi uznávané znalce městského a zemského práva.<sup>24</sup> Třicetiletá válka však prudkým poklesem významu

<sup>19</sup> K tématu souhrnně Jan JANÁK, *Období od Bílé hory do nástupu Marie Terezie (1620–1740); Období přechodu od feudalismu ke kapitalismu (1740–1848)*, in: Jan Janák – Zdeňka Hledíková – Jan Dobeš, *Dějiny správy v českých zemích od počátků státu po současnost*, Praha 2005, s. 118–135, 136–171; Jana VOJTÍŠKOVÁ, *Písemná komunikace českých královských měst a její proměny v raném novověku (zvláště na příkladu středních a východních Čech)*, in: Marta Hradilová – Marie Tošnerová (edd.), „Jakž lidé hodnověrní zprávu činí“ (Formy písemné komunikace v raném novověku), Praha 2018, s. 7–30. V kontextu habsburské monarchie k vývoji správy srov. též 1. svazek kompendia Michael HOCHEDLINGER – Petr MAŤA – Thomas WINKELBAUER (edd.), *Verwaltungsgeschichte der Habsburgermonarchie in der Frühen Neuzeit I/1–2*, Wien 2019.

<sup>20</sup> K vývoji krajské správy doposud nejprecizněji Bohuš RIEGER, *Zřízení krajské v Čechách I. Historický vývoj do r. 1740*, Praha 1889; TÝŽ, *Zřízení krajské v Čechách II. Ústrojí správy krajské v l. 1740–1792*, Praha 1893.

<sup>21</sup> Příkladem je SOA Zámorsk, SOKA Hradec Králové, AMHK, *Knihy císařských patentů 1687–1753*, inv. č. 294, kn. č. 5; *Knihy císařských patentů 1718–1723*, inv. č. 295, kn. č. 6; *Knihy cirkulářů zem. apelačního soudu a krajského úřadu v Hradci Králové 1762–1796*, inv. č. 296, kn. č. 7.

<sup>22</sup> K jeho osobnosti Klára WOITSCHOVÁ, „...což služného a spravedlivého jest fedrovati...“ *Personální obsazení pražského apelačního soudu v letech 1548–1783*, Praha 2010, s. 46.

<sup>23</sup> Státní oblastní archiv Zámorsk (dále SOA), Státní okresní archiv (dále SOKA) Hradec Králové, fond Archiv města Hradec Králové (dále AMHK), *Knihy pamětní 1532–1757 (= Pamětní kniha cca 1540–1757)*, inv. č. 307, kn. č. 18, fol. 294r.

<sup>24</sup> Jana VOJTÍŠKOVÁ, *Václav Plácel z Elbinku, významná osobnost renesančního Hradce Králové. Příspěvek k dějinám purkrabství Hradeckého kraje*, *Východočeské listy historické* 31, 2014, s. 41–63.

města poznamenala i kvalitu tamní kancelářské práce,<sup>25</sup> kterou podobně jako i v dalších královských městech začaly již systematictější dozorovat zeměpanské úřady.<sup>26</sup>

Nárůst objemu písemné produkce měl za následek i spontánní zánik některých pomocných kancelářských knih, zejména tradičních register a kopiářů, jejichž zápisy písaři zestručňovali, ve druhé polovině 18. století se dokonce objevovaly na volných listech, až byly po reformách z 80. let 18. století nahrazeny pomůckami protokolárního rázu.<sup>27</sup> Nově se též např. setkáváme v dochovaných písemnostech hradecké úřední proveniencí s pomocnými kancelářskými knihami, které jsou označovány jako „Registratury knih městských“. Nejstarší dochovaná je z roku 1700. Pomůcka měla usnadnit dohledávání záležitostí hradeckých obyvatel. Jednotlivé osoby jsou zde evidovány v abecedním pořadí, přičemž třídícím kritériem bylo křestní jméno. S uvedením odkazu na příslušnou knihu a foliaci tak záznamy zpřehledňovaly úřední činnost za určité období.<sup>28</sup> Obdobná kniha se dochovala i pro rok 1705.<sup>29</sup> K uvedenému dodejme, že písaři středověkých a raně novověkých městských kanceláří neměli striktně předepsáno a nařízeno, jaké typy knih mají pro určitou agendu používat. Výsledná typologie používaných městských knih v určitém městě tak byla opět odrazem jeho vyspělosti, čemuž odpovídala i kvalita písařského personálu. Výjimkou byly smolné knihy, které jako jediné vzpomínají Koldínova Práva městská z roku 1579 jako specializované, a to vcelku logicky, s ohledem na tehdejší mentalitu obyvatelstva, kdy se při akcentování cti jako zcela zásadního atributu tato agenda striktně oddělovala.<sup>30</sup> Specifická byla situace v oblasti vedení finančních knih, což korespondovalo nejen s používanou účetní soustavou, ale též s rozsahem obecního hospodaření, jež bylo po třicetileté válce již zcela propojeno s hospodařením městského panství, proměňujícího se podle vzoru šlechty v robotní velkostatek.<sup>31</sup>

Upozorněme též, že s postupujícím 18. stoletím začala být u některých typů úřední agendy pozvolna stírána hranice mezi knihovým a spisovým materiálem; při diplomatické analýze a snaze písemnost zařadit do kontextu vedených a vydávaných písemností proto není určující vnější podoba písemnosti, ale její obsah. Obecně lze konstatovat, že v případě městských knih docházelo s proměnami v úřadování k je-

<sup>25</sup> K tématu zejména Vít ŠEBESTA, *Královéhradecká městská kancelář v době třicetileté války*, diplomová práce na Katedře pomocných věd historických a archivnictví Filozofické fakulty Univerzity Hradec Králové (dále KPVA FF UHK), Hradec Králové 2016; Martin VAŠATA, *Královéhradecká městská kancelář v letech 1648–1700*, diplomová práce na KPVA FF UHK, Hradec Králové 2018.

<sup>26</sup> Zostřující se dozor v oblasti finanční správy zpracovala na příkladu Hradce Králové Jana VOJTÍŠKOVÁ, *Praktiky městských, stavovských a zeměpanských úředníků na příkladu královského věnného města Hradce Králové 16.–18. století*, in: Marie Jílková – Marie Macková – Eliška Valová (edd.), *Jak se u nás podvádělo: za monarchie i za republiky*, Pardubice 2019, s. 60–77.

<sup>27</sup> Z. MARTÍNEK, *Měšťan – duchovní – úředník*, s. 347, 355–356; J. VOJTÍŠKOVÁ, *Písemná komunikace*, s. 31–32.

<sup>28</sup> SOA Zámorsk, SOkA Hradec Králové, AMHK, *Rejstřík k městským knihám 1700*, inv. č. 502, kn. č. 213.

<sup>29</sup> SOA Zámorsk, SOkA Hradec Králové, AMHK, *Rejstřík k městským knihám 1705*, inv. č. 503, kn. č. 214.

<sup>30</sup> Zdá se, že se tato agenda osamostatnila v 16. století, kdy nacházíme už v první polovině 16. století doporučení vést pro tento typ zápisů samostatné knihy. Viz Jana VOJTÍŠKOVÁ, *Vliv kodifikace Koldínových Práv městských z roku 1579 na vedení městských úředních knih v Čechách*, in: *Formy a přeměny diplomatické produkce v novověku I*, Bratislava, studie je před vydáním.

<sup>31</sup> K tématu městského velkostatku zvláště Jan LHOTÁK, *Město Sušice a jeho poddaní. K úloze a významu vrchnostenského hospodaření královských měst v raném novověku*, Praha 2018.



jich pozvolnému úpadku. Jak již zaznělo výše, narušování souladu mezi obsahem a formou můžeme pozorovat i u písemností, které do městského prostředí směřovaly od nadřízených úřadů. Tento proces souvisí s posilováním pozice státu.<sup>32</sup> Učebnicovým příkladem je vydání Rudolfova Majestátu na náboženskou svobodu v roce 1609, který je z hlediska vnějšího i vnitřního listinou a odpovídá společenským poměrům stavovské monarchie před třicetiletou válkou. Oproti tomu tzv. Toleranční patent Josefa II. z roku 1781 byl nejprve vydán dvorskými úřady ve formě reskriptu, který byl postoupen zeměpanským úřadům, jež jeho obsah dále distribuovaly prostřednictvím krajských úřadů nejen do měst ve formě cirkuláře; z hlediska obsahu má písemnost charakter zákonného nařízení.<sup>33</sup> Jak v řadě svých výzkumů prokázal na příkladu Moravy Zbyněk Sviták, pro zkoumání úředních písemností 18. století je zcela nezbytná znalost tehdejšího správního systému, jehož pochopení je předpokladem k výzkumu dobové úřední materie.<sup>34</sup>

Posuňme se v rámci výkladu k personálu městských kancelářů. V 18. století mělo být standardem, aby byl kancelářský personál znalý němčiny. Ještě např. v roce 1653 bylo pro hradeckou městskou kancelář problémem sepsat list v německém jazyce, jak vyplývá z omluvy Hradeckých podkomořímu Kustošovi, že ve městě není kvalifikovaná osoba, jež by to zvládla.<sup>35</sup> Teprve ve dvacátých letech 18. století se začínají v dochované hradecké knize kšaftů, tedy v případech vnitřního úředního jazyka, častěji objevovat německy psané testamenty.<sup>36</sup> Hradce Králové tak i v 18. století ještě po několik dekád náležel mezi většinově česká města, což byla posléze velká výhoda v počátcích národního obrození.<sup>37</sup> S ohledem na komunikaci s nadřízenými úřady však bylo už ve druhé polovině 17. století nutné zajistit kancelář personálem znalým německého jazyka, a to alespoň u jednoho písaře. Obdobná byla situace i v dalších městech, která vykazovala českou většinu.<sup>38</sup>

Chceme-li rekonstruovat počet personálu městských kancelářů 18. století, nesmí naší pozornosti v první řadě uniknout zásadní zásah do jejich chodu, který datujeme do samotného počátku století. V té době totiž zintenzivnila snaha státu snížit dlouhodobé zadlužení českých královských měst. Podle nařízení z roku 1706 byly proto pro neutěšený stav a nepořádky v městských financích a nevyhovující systém jejich vedení v téměř dvou desítkách neprivilegovaných královských měst zřízeny hospodář-

<sup>32</sup> Zcela zásadní studie k tomuto tématu přinesl v posledních letech Zbyněk Sviták, z jehož publikační činnosti k tématu vyzdvihneme: Zbyněk SVITÁK, *Z počátků moderní byrokracie. Nejvyšší zeměpanský úřad na Moravě v letech 1748–1782*, Brno 2011.

<sup>33</sup> TÝŽ, *Diplomatické poznámky k vydání tolerančního „patentu“ na Moravě*, in: Hana Jordánková (ed.), *Alis volat propriis*. Sborník příspěvků k životnímu jubileu Ludmily Sulitkové, Brno 2016, s. 441–680, zvláště s. 450.

<sup>34</sup> Naposledy se k problematice vyslovil TÝŽ, *Jak rozdělovat písemnosti u konkrétního vydavatele?*, *Archivní časopis*. Supplementum, v recenzním řízení.

<sup>35</sup> Jeroným Jan Nepomuk SOLAŘ, *Dějepis města Hradce Králové nad Labem a biskupství hradeckého*, Hradec Králové 1870, s. 135.

<sup>36</sup> SOA Zámorsk, SOkA Hradec Králové, AMHK, *Knihy závětí 1612–1745*, kšaftovní záležitosti T14, T15, U2, V29, W11, W17, W25, W26. U kšaftu W 29 je hlavní text psán v češtině, přípisky jsou již německé. V knize jsou ovšem zapsány německy i starší kšafty, jako např. v roce 1673 (tamtéž, H8–H10).

<sup>37</sup> K tématu srov. příspěvek Mileny Lenderové.

<sup>38</sup> Srov. dále na příkladu města Jaroměře.

ské úřady, jejichž personál byl nově zeměpanským a měl vedle obecního hospodaření, jehož součástí byla i agenda městského velkostatku, na starost vybírání berní. Posty pochopitelně zastávali měšťané příslušných měst.<sup>39</sup> Reforma se však dotkla např. i Poličky, která díky intenzivnímu rozvoji svého robotního velkostatku vykazovala finanční přebytky a už v závěru 17. století se zbavila veškerých dluhů.<sup>40</sup> Z působnosti poličského hospodářského úřadu, jenž v rámci městského velkostatku uplatnil později vydanou hospodářskou instrukci pro královská, věnná a horní města, máme vzácně dochovaný poddanský řád z roku 1719, na instrukci navazující.<sup>41</sup> Oddělení finanční agendy je třeba vnímat jako první pronikavější změnu sledovaného období, která zasáhla správní systém a organizaci kanceláří královských měst v Čechách.

Po odpadnutí hospodářské agendy měst zůstávali jádrem kanceláře písaři, kteří byli k dispozici městské radě. Z dosavadního hradeckého výzkumu vyplývá, že v tamní kanceláři k roku 1718 pracovali dva radní písaři,<sup>42</sup> k roku 1729 titulovaní jako syndikové.<sup>43</sup> Vedle nich jsou doloženi dva kancelisté.<sup>44</sup> V souvislosti s vybudováním nové makovice pro Bílou věž byla v roce 1731 zachycena na cínovou tabulku mj. i jména kancelářského personálu: radního písaře a tří kancelistů.<sup>45</sup> V rámci kanceláře tedy došlo k úpravě, kdy pouze jeden z písařů byl označován jako syndik a ostatní zastávali pozice pomocného kancelářského personálu. K roku 1729 je ještě připomínán krevní písař,<sup>46</sup> který zřejmě současně působil jako písař městského rychtáře. Sledujeme-li situaci v Jaroměři, v roce 1692 podkomořský úřad vytýkal jaroměřské radě, že je předem neinformovala, že chce propustit radního písaře a přijmout jednoho pro expedici českých písemností, druhého pro německou agendu. Nové písaře úřad potvrdil, ale propříště měl být dodržován řádný postup. V letech 1705–1731 na radnici působil opět jen jeden radní písař (syndicus), jenž s ohledem na stále častěji přicházející a řešenou agendu v němčině musel ovládat oba jazyky.<sup>47</sup>

I když je počet městského kancelářského personálu až do josefinských reforem méně či více ještě určitým odrazem dobové vyspělosti a lidnatosti města, nelze opomenout skutečnost, že stát postupem doby využíval personál městských kanceláří k různým soupisovým akcím, které mohly být vnějším faktorem k dočasnému navýšení

<sup>39</sup> Z. HLEDÍKOVÁ, *Městská správa*, in: J. Janák – Z. Hledíková – J. Dobeš, *Dějiny správy*, s. 220.

<sup>40</sup> Josef KALOUSEK (ed.), *Řád poddanský města Poličky 1719*, in: *Archiv český* 24, Praha 1908, s. 121–134.

<sup>41</sup> Jindřich RŮŽIČKA – Josef KRUŠINA, *Dějiny města Poličky*, Hradec Králové 1968, s. 65–74.

<sup>42</sup> Archiv Národního muzea, Topografická sbírka F – Hradec Králové, *Počet na příjem a vydání ryb z rybníka Březhradského 1718–1719*, nefoliováno, kde jsou písaři vzpomínáni v souvislosti s přijetím deputátu v podobě ryb.

<sup>43</sup> Pojem používaný pro radního písaře se plošně ujal v 18. století. Nacházíme ho však už např. v knížce obsahující stav městský od Paula Negeleina, jejíž překlad v roce 1602 zajistil a nechal vydat radní písař Starého Města pražského Martin Carchesius (Kraus z Kraußenthalu). ([http://www.manuscriptorium.com/apps/index.php?direct=record&pid=NKPEOD-NKCR\\_\\_54\\_E\\_004743\\_01E8ALo-cs#search](http://www.manuscriptorium.com/apps/index.php?direct=record&pid=NKPEOD-NKCR__54_E_004743_01E8ALo-cs#search), s. 317, cit. 18. 2. 2020; <https://madla.ujc.cas.cz/prameny/detail/pramen-222>, cit. 18. 2. 2020.)

<sup>44</sup> Muzeum východních Čech v Hradci Králové, fond Literární archiv, Karl Joseph Biener von Bienenberg, *Geschichte der Stadt Königgrätz II*, opis rkp. pořídil František Böck, s. d., inv. č. LI/LA – 7196, s. 554.

<sup>45</sup> *Tamtéž*, s. 555.

<sup>46</sup> Jaromír MIKULKA, *Dějiny Hradce Králové do roku 1850 II/1*, Hradec Králové 1994, s. 93.

<sup>47</sup> Antonín KNAPP, *Paměti královského věnného města Jaroměře nad Labem*, Jaroměř 1887, s. 170.

počtu písařů. Vidíme to např. i u vzpomínané Jaroměře, kde byl obvykle zaměstnáván jen jeden radní písař. Zřejmě v souvislosti s přípravou berní ruly došlo po polovině 17. století k přijetí druhého, dočasného písaře.<sup>48</sup> V případě 18. století stojí pochopitelně za pozornost zvláště příprava a posléze revize tereziánského katastru a dodání podkladů k josefinskému katastru.<sup>49</sup>

Na příkladu Jaroměře můžeme též nahlédnout na úroveň úřadování v menším královském městě, a to na základě dochovaného výsledku vizitace věnných měst z roku 1719, kterou nařídila královna Eleonora. Ze zprávy, která mj. zachytila četné podvody ve vedení zádušních, špitálních i literátských účtů, vyplynulo, že v Jaroměři nebyl veden radní manuál, do něhož se měl zachycovat výsledek radních jednání a jehož zápisy sloužily i jako podklady pro vedení záznamů v dalších úředních knihách. Radní písař byl proto napomenut pro lenost, že neplní své povinnosti, přestože bere plat. Jaroměřští měli vše napravit, a to pod pohrůzkou pokuty. Úroveň městské kanceláře v řadě ohledů odrážela zaostalost města, o níž již byla zmínka výše.<sup>50</sup>

Mezníkem se stává polovina 18. století, kdy došlo k další reorganizaci městské správy, a to již systematictěji, v proudu změn i v dalších instancích. Dosud dvanáctičlenné městské rady byly v roce 1751 zredukovány na rady osmičlenné, přičemž už o dva roky dříve byla radním předepisována povinnost návštěvy některých univerzitních přednášek. Radní měli též nově dostávat stálý plat a od roku 1754 se na postu purkmistra měli střídát pouze čtyři. Počet starších, doposud u jednotlivých měst kolísající, se zredukoval na 4 až 6 osob.<sup>51</sup> Od roku 1751 měl být městský písař (syndik) vystudovaným právníkem a měl mj. předsedat soudu, řešil-li hrdelní záležitosti. Protože většina měst tuto podmínku nesplňovala, byla nařízena redukce počtu hrdelních soudů, jež byla v Čechách provedena v roce 1765 (z 356 soudů městských a vrchnostenských zůstalo jen 30 městských), na Moravě už v letech 1752–1754 (z 200 pouze 25). V této souvislosti tak v řadě našich měst, jež v minulosti obdržela hrdelní právo, skončila hrdelní agenda, a tím i vedení již výše vzpomínaných a badatelsky velmi oblíbených smolných (černých knih).<sup>52</sup>

Zásadním mezníkem je pak šířeji koncipovaná soudní reforma, jejíž součástí byla úprava městské správy – tzv. regulace magistrátů; to se pochopitelně odrazilo i v organizaci městské kanceláře a v její písemné produkci, protože podle zařazení do nově utvořené kategorizace měst, a to podle velikosti města a jeho hospodářské prosperity, byl i nově předepisován počet kancelářského personálu. Těmito úpravami mj. od-

<sup>48</sup> Tamtéž, s. 127.

<sup>49</sup> Další výzkum v této oblasti by měl přinést bližší informace. Cenné by byly v této souvislosti i pramené sondy, které by dokládaly, zda byl počet kancelářského personálu v závěrečné fázi raného novověku vždy adekvátní, popř. s jakou rychlostí městská rada žádostem o posílení personálu vyhověla a za jakých platových podmínek.

<sup>50</sup> Zaostalost dokládá i výtka místodržitelství a krajských hejtmanů z roku 1725, že Jaroměřští neprovozují úterní trh a opakovaně též jarmark při sv. Bartoloměji (výpadky tržní činnosti jsou z prostředí královských měst známy spíše z dob morových epidemií nebo válečných událostí) (A. KNAPP, *Pa-měti*, s. 152).

<sup>51</sup> Zvláště vítány jsou případové studie, které by pro dobu druhé poloviny 18. století doložily, do jaké míry byla města schopna nařízením vyhovět.

<sup>52</sup> Např. v Hradeckém kraji zůstala tato pravomoc pouze městům Hradci Králové a Trutnovu (P. JANÁK – Z. HLEDÍKOVÁ – J. DOBEŠ, *Dějiny správy*, s. 513).

padla řadě našich menších měst dosavadní soudní kompetence v oblasti nesporného a sporného soudnictví a zůstaly jim jen pravomoci v oblasti řešení přestupků.<sup>53</sup> Reforma, která vedla k postátnění městské správy, byla nejprve provedena v roce 1784 v pražských městech, jež se tak spojila v jedno město, a v letech 1786–1787 ve všech ostatních městech tehdejších českých zemí. Byla však města na tyto pronikavé změny připravena?

Na příkladu Hradce Králové, jež byl zařazen do kategorie měst s úplným magistrátem, vidíme, že město mělo mít sbor 14 plně placených magistrátních úředníků: purkmistrovi měla příslušet roční odměna 600 zl., prvnímu radnímu 500 zl., dvěma radním po 400 zl., poslednímu radnímu 300 zl., sekretáři a radnímu protokolistovi 250 zl., registrátorovi a protokolistovi vydávaných spisů 250 zl., účetnímu ingrosátorovi 200 zl., expeditorovi-taxátorovi 250 zl., třem kancelistům po 100 zl. a pokladníkovi 300 zl. Magistrát měl dále zaměstnávat tři radní sluhy, dostávající po 90 zl., čtyři uniformované strážníky (po 70 zl.) a dva vězeňské strážce (po 70 zl.); mzdové náklady na zaměstnance tak měly činit částku 4 440 zl. Navíc mělo město nárok na dva neplacené auskulanty, zkoušené v civilním a trestním právu. Na městské hospodaření měla dohlížet spolehlivá osoba, již měli být dáni k ruce tři členové sousedského výboru. Současně měla být zajišťována i kontrola pokladny, kterou měl být pověřován někdo z radních či z předních představitelů kanceláře, a to bez nároku na honorář.<sup>54</sup>

V dubnu 1788 sestavil výbor volený všemi hradeckými měšťany kandidátku osob, které se chtěly ucházet o magistrátní post, a soupis zájemců o členství v osmnáctičlenném výboru, jež měl nové úředníky magistrátu volit. Seznamy s informacemi o kandidátech posléze prošly schvalovací procedurou u gubernia a apelačního soudu. O výsledku se Hradečtí dozvěděli počátkem června, kdy se posléze konaly i samotné volby, a to prostřednictvím zapečetěných obálek, jež byly poté krajským hejtmanem odeslány ke schválení guberniu. V samotném závěru měsíce byl zvolen hradeckým purkmistrem, jak se nově nazýval čelní představitel městské správy, Jan Kříž, jež zastával primaský post od roku 1779. Radními se stali František Schneider, Jan Portenštejn, Franz Kaifáš a Jan Záhorský, kteří taktéž nebyli v rámci městské rady nováčky.<sup>55</sup> Nejen v Hradci tak můžeme doložit určitou personální kontinuitu, která byla do značné míry i žádoucí.<sup>56</sup> Post sekretáře získal pro nedostatek zájemců Jan Leopold Schlauf, přestože neměl (!) juristické vzdělání. K řešení soudních záležitostí byli proto nakonec ustanoveni tři auskulanty, tj. zkoušení přísedící (Franz Hüttel, Josef Grysbach a Jiří Moser). Agenda hrdelního soudnictví byla svěřena bývalému radnímu Ignáci Blažkovi, jemuž náležela roční odměna 186 zl. 40 kr. s nárokem na dalších 50 zl. „ex fundo criminalis“ (tj. z peněz určených k vyřizování kriminální agendy), bez nároku na deputát. Místo exhibitního

<sup>53</sup> Z. HLEDÍKOVÁ, *Městská správa*, in: P. Janák - Z. Hledíková - J. Dobeš, *Dějiny správy*, s. 224.

<sup>54</sup> František de Paula ŠVENDA, *Čtvrtý hliněný obraz historie Království českého a paměti města Králové Hradce nad Labem IV*, Hradec Králové 1817, s. 86–88.

<sup>55</sup> V případě radních bylo v lednu 1789 vydáno zemským guberniem nařízení srazit každému z platu 5 zl. ze sta, které měly být odváděny do krajské pokladny (tamtéž, s. 128).

<sup>56</sup> Pro srovnání vzpomeňme první pobělohorské obnovy rad, kdy v nich taktéž vesměs shledáváme tytéž osoby, a to opět z důvodu potřeby kontinuity správy určitého města (František de Paula ŠVENDA, *Třetí měděný obraz historie Království českého a paměti města Králové Hradce nad Labem I*, Hradec Králové 1807, s. 46–47; J. VOJTÍŠKOVÁ, *Ve víru třicetileté války (1618–1648)*, in: Hradec Králové, s. 196).

protokolisty a spoluregistrátora získal Jan Vydra. Post účetního ingrosátora obsadil Václav Ruda, jenž současně kontroloval bez nároku na plat i stav městské pokladny. Expedítorem a taxátorem byl ustanoven Franz Tröger. Za kancelisty, tedy pomocné kancelářské síly, byli přijati Václav Hradecký, Karel Kratochvíl a Antonín Kratochvíl. Dosavadní důchodní úředník Kašpar Langer byl podle F. de P. Švendy „donucen“ přijmout post ředitele hospodářského úřadu a pokladníka s ročním platem 300 zl.; na žádost sousedstva mu byl dán k ruce radní Franz Schneider. Práci radních služebníků vykonávali Josef Machatý, Christian Zumpe a Jan Řehák. Pro nuzný plat vězeňského personálu a též „policajtů“ (strážných), dohlížejících na město ve dne i v noci, nedošlo prozatím na těchto místech k personálním změnám.<sup>57</sup>

Regulace hradeckého magistrátu představovala zásadní zlom v dosavadní správní i kancelářské praxi města. Úpravy, jež doznaly v hradeckém případě určité modifikace s ohledem na nedostatek kvalifikovaných osob, resp. i osob, jež byly ochotny posty vykonávat, nebyly přijaty bez výhrad a vybraly si i svou daň (vzpomínaný Václav Ruda měl podle Švendova svědectví zemřít v důsledku velkého pracovního přetížení).<sup>58</sup> Časem se výrazněji ukázaly některé nedostatky: například řešení drobných přestupků, které dříve řešil městský rychtář, přešlo na soud, čímž se vyřizování záležitostí protahovalo. Nelibost v nejednom případě vzbuzovaly i příjezdy rozličných komisí. Nově ustanoveným městským úředníkům se též nelíbilo, že musí čtvrtinu svého platu ponechat státu v souvislosti s předepsanými srážkami a daněmi. Výše platu přitom neodpovídala vzpomínanému přetížení, které s nárůstem vyřizované agendy přicházelo.<sup>59</sup>

Položme si závěrem otázku, jak se v průběhu 18. století proměnily městské kanceláře a zda můžeme v jejich prostředí hovořit o osvícenosti měšťanstva. Je nesporné, že změny, které přineslo 18. století, postupně potlačily spontánnost vývoje městských kanceláří, jejichž progrese byla vždy odvislá od potenciálu města v nejširším slova smyslu. Přestože je v oblasti výzkumu městských kanceláří před námi ještě mnoho bílých míst, už teď je možno se klonit k názoru, že jejich transformace byla výsledkem zásahů z vnějšku. V rámci tohoto procesu však nepochybně fungovaly staré mechanismy, kdy i po zásazích byla kvalita kancelářské práce odvislá od jednotlivců, kteří v ní pracovali. Ti nabývali životní a pracovní zkušenosti v určitém prostředí, které jejich osobnost v komplexu modifikovalo. Lze proto předpokládat, že budoucí výzkum může zachytit i sympatizanty, kteří přicházející změny podporovali. Na hradeckém příkladu jsme však viděli, že důležitou roli hrály i pracovní podmínky, kdy se dochovaly zmínky o přetěžování úřednictva. I tento faktor mohl posléze kvalitu práce ovlivňovat. V kontrastu k řečenému uvedme, že města v dřívějších obdobích v takovýchto případech navyšovala personál městské kanceláře (např. i formou dočasné výpomoci personálu školy), sloužící po dlouhou dobu dominantně potřebám města samotného.<sup>60</sup> Zásahy stá-

<sup>57</sup> F. de P. ŠVENDA, *Čtvrtý hliněný obraz IV*, s. 104–106.

<sup>58</sup> Srov. výše.

<sup>59</sup> Jaromír MIKULKA, *Dějiny Hradce Králové do roku 1850 II/2*, Hradec Králové 1994, s. 222–223. Na příkladu Litomyšle zachytila výsledek úprav tamního úřadování L. Dědková, na příkladu Příbrami a tamního vyřizování spisů S. Polák. Viz pozn. 7 a 8.

<sup>60</sup> Nelze si však představovat, že by městská rada navyšovala personál ihned, když zazněly nějaké nářky písařského personálu. Další pramenné sondy by situaci měly lépe dokumentovat. Nicméně



tu a nárůst agendy však tuto (přibližnou) rovnováhu začaly narušovat, až bylo nařízeno nové rozdělení měst, a to do tří základních kategorií podle velikosti a bohatství. Došlo tak k plošné unifikaci, a to zejména v rovině úředních kompetencí a skladbě úředních postů.<sup>61</sup>

## Závěr

Zvláště na příkladu několika královských věnných měst jsme měli možnost nahlédnout na proměny městské kancelářské praxe 18. století, které představuje ve sledované oblasti významný mezník. Ve starším období totiž vyspělost určité městské kanceláře – kvalita a rozsah její úřední agendy a počet a specializace jejího kancelářského personálu – zrcadlila, jak ukazují dosavadní pramenné sondy, kulturní a hospodářskou vyspělost a též počet obyvatel daného města. Městské kanceláře tak představovaly individuality, jejichž výzkum může významně přispět k poznání našich měst.

I když je výzkum městských kancelářů stále na začátku, neboť k závažnějším závěrům bude třeba provést ještě řadu případových studií, už teď je zřejmé, že s nástupem 18. století se začínají v městských kancelářích, které je možno vnímat jako prodloužené ruce městské správy, projevovat změny, které směřují k jejich unifikaci, a to zejména v oblasti úředních kompetencí a skladbě úředních postů. Celý proces vyvrcholil v rámci šířeji pojaté soudní reformy, která se v našich městech uskutečnila jako tzv. regulace magistrátů. Na příkladu Hradce Králové je patrné, že změny musely probíhat v určité personální kontinuitě a že i toto krajské město mělo problémy některé posty obsadit. Pro dějiny 18. století tak z badatelského hlediska vyplývají zřejmé výzvy ověřovat, do jaké míry byla města schopna plnit reformní nařízení. Už regulace počtu hrdelních soudů v 50. a 60. letech 18. století dokládá, že řada měst nemohla některým novým představám vyhovět.

Je nesporné, že transformace městských kancelářů byla výsledkem zásahů z vnějšku. V rámci tohoto procesu však nepochybně fungovaly staré mechanismy, kdy i po zásazích byla kvalita kancelářské práce odvislá od jednotlivců, kteří v ní pracovali. Ti nabývali životní a pracovní zkušenosti v určitém prostředí, které jejich osobnost v komplexu modifikovalo. Lze proto předpokládat, že budoucí výzkum může zachytit i sympatizanty, kteří přicházející změny podporovali. Důležitou roli však hrály i pracovní podmínky, kdy se pro období po provedení regulace magistrátů dochovaly zmínky o přetěžování úřednictva. I tento faktor mohl posléze kvalitu práce ovlivňovat. V kontrastu k řečenému uvedme, že města v dřívějších obdobích v takovýchto případech

---

např. 2. polovina 16. století dobře dokládá, že v průměrných královských městech se již objevují dva radní písaři, doplnění případně písařem důchodním a písařem městského rychtáře (např. v Nymburce nebo v Kolíně). Vyspělejší města měla vyšší počet radních písařů a nacházíme pravidelně zmínky i o dalších, specializovaných pozicích (např. Kutná Hora, Staré Město pražské, Nové Město pražské, Hradec Králové). K tématu např. Jana VOJTIŠKOVÁ, *Pisemná komunikace mezi českými královskými městy v době předbělohorské na příkladu Nového Města pražského a polabského pětíměstí*, Praha 2011, zvláště s. 92–100.

<sup>61</sup> I další výzkumy mohou doložit, jak regulace proběhla v jiných městech a zda místní podmínky vedly k nezbytné modifikaci předepsaného počtu úředníků a jejich kompetentnosti.

navyšovala personál městské kanceláře (např. i formou dočasné výpomoci personálu školy), sloužící po dlouhou dobu dominantně potřebám města samotného. Zásahy státu a nárůst agendy však tuto (přibližnou) rovnováhu začaly narušovat, až bylo nařízeno nové rozdělení měst, a to do tří základních kategorií podle velikosti a bohatství. Došlo tak k plošné unifikaci, zejména v rovině úředních kompetencí a skladbě úředních postů. I v této oblasti však zůstává v řadě ohledů otevřený prostor pro další výzkumy, jež pomohou k poznání městského prostředí 18. století.